

6. Якія адносіны склаліся ў ВКЛ з Крымскім ханствам у другой палове XV ст.?
7. Падвядзіце вынікі знешняй палітыкі ВКЛ да канца XV ст. Як вы думаеце, у чым прычыны яе няўдачы?

§ 27. Развіццё феадальнага грамадства

Успомніце. 1. Што характэрна для феадальных адносін? 2. Які дакумент забяспечваў феодалам ВКЛ валоданне зямлёй на правах поўнай уласнасці?

Вы даведаецеся. У XV ст. на беларускіх землях панавалі феадальныя адносіны. Феодалы замацавалі правы на валоданне сваімі маёнткамі. Яны ператварыліся ў пануючую частку грамадства. Сяляне ж усё больш становіліся паднявольнымі, залежнымі ад феодалаў. Новы парадак у дзяржаве замацоўваўся законамі. Якое значэнне гэта мела для гаспадарчага развіцця беларускіх зямель?

1. Сельская гаспадарка. Аснову гаспадарчага жыцця беларускіх зямель у XV ст. складала, як і раней, сельская гаспадарка. Вырошчвалі жыта, пшаніцу, авёс, проса, ячмень, грэчку, лён. Не забываліся і пра боб, гарох, садавіну і гародніну. Зямлю апрацоўвалі драўлянымі сохамі з жалезнымі наканечнікамі (нарогамі), драўлянымі акаванымі рыдлёўкамі, жалезнымі матыкамі, косамі, сярпамі.

Ураджай прыносіў у 3–5 разоў больш збожжа, чым было пасеяна. Гэта не перавышала 4 цэнтнераў з гектара. Важнае месца займала жывёлагадоўля.

Значную ролю працягвалі адыгрываць паляванне і рыбалоўства. Пры лоўлі рыбы выкарыстоўваліся вуды, восці, пешні, нераты.

Узворванне зямлі сахой.
Малюнак XV ст.

Паляванне з сокалам. Малюнак XV ст.

? *Хто мог дазволіць сабе займацца паляваннем з драпежнымі птушкамі?*

? *На аснове прыведзенай інфармацыі складзіце схему «Заняткі беларускіх сялян у Познім сярэднявеччы».*

замацаваныя законам і перадаваліся ў спадчыну.

Пануючым саслоўем з’яўляліся феадалы. У 1387 г. феадалы каталіцкага веравызнання атрымалі важны прывілей. Ён гарантаваў іх маёмасныя і асабістыя правы. Да сярэдзіны XV ст. гэтыя правы былі замацаваныя і за праваслаўнымі феадаламі.

? *Нагадайце, пры якіх умовах быў выдадзены прывілей 1387 г.*

? *З якіх прыступак складалася феадальная лесвіца ў Заходняй Еўропе?*

лесвіцу. На вяршыні стаялі князі — радавая тытулаваная знаць. Яна вяла сваё паходжанне ад кіруючых дынастый — Рурыкавічаў ці Гедзімінавічаў. У лацінамоўных дакументах князі называліся герцагамі. Яны валодалі зямлёй згодна з так званым вотчынным правам. Гэта значыць, што яны маглі цалкам ёю распараджацца.

Збор дароў лесу служыў важным дадаткам да земляробства. Сярод усіх сельскіх промыслаў асаблівае месца займала бортніцтва.

У XV ст. па-ранейшаму панавала натуральная гаспадарка. Большая частка насельніцтва, асабліва вясковага, забяспечвала практычна ўсе свае патрэбы за кошт уласнай вытворчасці.

2. Фарміраванне саслоўяў у Вялікім Княстве Літоўскім. У XIV–XV стст. на тэрыторыі Беларусі панавалі феадальныя адносіны. Грамадства падзялялася на саслоўі. Гэта былі групы людзей, якія валодалі пэўнымі правамі і абавязкамі. Яны былі

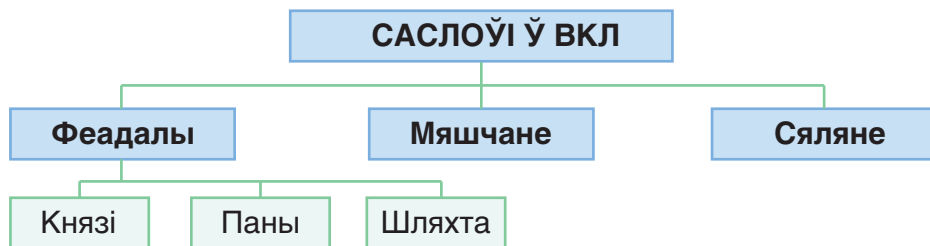
Феадальнае саслоўе не было аднародным. У ім вылучаліся саслоўныя групы. Як і ў Заходняй Еўропе, яны ўтваралі феадальную

Яны маглі прадаваць, дарыць зямлю, перадаваць сваім дзецям ці васалам. Іх уладанні ўяўлялі сабой як быццам дзяржаву ў дзяржаве. Князі мелі ўласнае войска, сваю раду. З асяроддзя князёў паходзіў кіраўнік дзяржавы — вялікі князь.

Трохі ніжэйшую прыступку займалі *паны*. У лацінамоўных дакументах яны называліся баронамі. Паны таксама належалі да тытулаванай знаці, аднак свой тытул паны атрымлівалі не па праве нараджэння. Ён надаваўся за пэўныя заслугі перад вялікім князем. Паны займалі значныя дзяржаўныя пасады і паходзілі з асяроддзя найбольш давераных асоб вялікага князя.

Шляхта ВКЛ
на карціне пачатку XVI ст.

? Якія саслоўі мелі больш правоў, а якія — больш абавязкаў? Паразважайце, ці было такое грамадства справядлівым. Ці ўсіх задавальняла гэтае становішча?

Драбнейшыя феадалы спачатку называліся баярамі, а пасля — **шляхтай** або рыцарствам. Рыцарствам таксама называлася ўсё феадальнае саслоўе. Яно адзінае лічылася прыдатным для выканання вайскавай службы.

У XV ст. адбывалася фарміраванне мяшчанскага саслоўя. **Мяшчане** атрымалі сваю назву ад слова «места» — так у той час называлі на нашых землях горад. Гарадскія жыхары — мяшчане — займаліся

Федалы і сяляне. Малюнак XV ст.

? Якія заняткі сялян і федалаў паказаны на малюнку?

Каталіцкае духавенства XV ст.
Малюнак Яна Матэйкі

рамяством ці гандлем, былі вольныя, але падпарадкоўваліся кіраўніцтву горада. Мяшчане аднаго горада складалі гарадскую абшчыну.

У асобную групу вылучалася духавенства — службоўцы царквы. Аднак каталіцкая і праваслаўная цэрквы мелі розныя правы. Гэта перашкаджала ператварэнню духавенства ў асобнае саслоўе.

Найбольш шматлікім было сялянскае саслоўе. Сяляне былі самай бяспраўнай групай насельніцтва і цалкам залежалі ад федалаў.

3. Землеўладанне і землекарыстанне. Галоўным багаццем у Сярэдняй вякі з'яўлялася зямля. У XIV–XV стст. яна амаль поўнасьцю перайшла ў рукі федалаў. Найбуйнейшым землеўласнікам была дзяржава, г. зн. вялікі князь. Значная частка зямлі знаходзілася ў руках князёў, паноў і шляхты.

Землі належалі таксама епіскапствам, манастырам і цэрквам. Але царкоўнае землеўладанне, у адрозненне ад Заходняй Еўропы, не атрымала ў ВКЛ значнага развіцця.

У процілегласць феадалам сяляне паступова страчвалі права валодання зямлёй. Яны ператвараліся ў землекарыстальнікаў. Сяляне вялі сваю гаспадарку (дым) сіламі сваёй сям'і і ўласнымі прыладамі працы. Сялянскія сем'і ў той час былі вялікімі. Адных толькі працаздольных асоб налічвалася ў іх 5–7 і нават больш чалавек.

? У якія калектывы аб'ядноўваліся сяляне аднаго ці некалькіх сёлаў?

4. Сялянскія павіннасці. Пачатак запрыгоньвання сялян.

Сяляне знаходзіліся ў залежнасці ад феадалаў. Землеўласнікі перадавалі свабодным сялянам у карыстанне зямлю. За гэта сяляне выконвалі пэўныя павіннасці. Павіннасці спаганяліся з кожнага сялянскага дыма. Сяляне падзяляліся на даннікаў, цяглых, чыншавых і слуг. Сялян, у якіх асноўнай павіннасцю была даніна, называлі *даннікамі*. Даніна выплочвалася прадуктамі: зернем, мясам, мёдам, птушкай і г. д. У XV ст. з'явіўся грашовы аброк — **чыныш**. Яго плацілі землеўласнікам *чыншавыя сяляне*.

Цяглыя сяляне адбывалі **паншчыну**. Яны працавалі на зямлі феадала са сваёй рабочай жывёлай і прыладамі. Паншчына вядомая на беларускіх землях з XIV ст. Аднак шырока яна стала распаўсюджвацца з сярэдзіны XV ст.

Сярод іншых сялян вылучалася група *сялян-слуг*. Яны былі конюхамі, агароднікамі, садоўнікамі, рамеснікамі і г. д. Частка такіх сялян несла вайсковую службу. Яны называліся служылымі ці *панцырнымі баярамі*.

Што паслужыла падставай для вылучэння гэтых груп сялян?

Феадалы імкнуліся «замацаваць» сялян за зямлёй, забараніць ім пераход да іншых землеўладальнікаў. Такое замацаванне атрымала назву «*прыгон*». Пачаткам юрыдычнага афармлення прыгону стаў прывілей Казіміра Ягелончыка 1447 г. Феадалы атрымалі права на суд над залежным ад іх насельніцтвам. Аднак ім забаранялася прымаць чужых беглых сялян. Судзебнік Казіміра 1468 г. садзейнічаў далейшаму запрыгоньванню сялян. У ім прадугледжвалася пакаранне за дапамогу пры ўцёках залежных ад феадала людзей.

Заканадаўчае афармленне правоў феадалаў замацоўвала ў ВКЛ маёмасную няроўнасць. Адна група грамадства атрымлівала права выкарыстоўваць працу іншай, больш шматлікай часткі. Аднак за кошт эксплуатацыі сялян адбываўся рост сельскагаспадарчай вытворчасці, развіццё эканомікі, пашырэнне гандлю. Ва ўмовах Сярэднявечча гэта было прагрэсіўнай з'явай.

Пытанні і заданні

1. Што было характэрна для развіцця сельскай гаспадаркі ў XV ст.?
2. Што ўяўляла сабой пануючае саслоўе ВКЛ? Якімі прывілеямі карысталіся феадалы?
3. У чыёй уласнасці знаходзілася зямля ў Познім сярэднявеччы?
4. На якія групы падзяляліся сяляне ВКЛ? Якія яны неслі абавязкі?
5. Па якой прычыне з сярэдзіны XV ст. стала шырока распаўсюджвацца паншчына?
6. Якія дакументы паклалі пачатак юрыдычнаму афармленню прыгону?
7. Якія супярэчнасці існавалі ў грамадстве ВКЛ? Як яны маглі паўплываць на эканамічнае і палітычнае развіццё ВКЛ?

§ 28. Развіццё гарадоў

Успомніце. 1. Якія гарады ў Беларусі маюць найбольш працяглую гісторыю? 2. Якімі шляхамі ўзніклі гарады?

Вы даведаецеся. У XV ст. беларускія землі наладзілі больш цесныя гандлёвыя сувязі з Заходняй Еўропай. Гэта спрыяла развіццю і ўнутранага гандлю. Каб насельніцтва магло прадаваць сваю прадукцыю, была неабходная густая сетка таргоў. Вакол таргоў сталі ўзнікаць новыя гарады. Каб прыцягнуць у іх гандляроў і рамеснікаў, кіраўніцтва ВКЛ давала гарадам новыя прывілеі. Паступова гараджане ператвараліся ў асобнае саслоўе. Чым яно адрознівалася ад іншых саслоўяў дзяржавы?

З дапамогай гістарычных карт і іншых матэрыялаў даведайцеся, якія гарады былі заснаваныя ці ўжо існавалі ў вашай мясцовасці ў Познім сярэднявеччы. Ці атрымалі гэтыя гарады магдэбургскае права?

1. Рост гарадоў і іх насельніцтва. У XV ст. у Беларусі пачаўся новы этап у развіцці гарадоў. Пасля Грунвальдскай бітвы больш цеснымі сталі сувязі з еўрапейскімі краінамі. На Захадзе павялічыўся попыт на сельскагаспадар-

чыя прадукты. Беларускія землі здаўна былі багатыя збожжам,